

DÍVKY, KTERÉ PŘEŽILY SIBIŘ

ANNA HERBICOVÁ

C PRESS

Dívky, které přežily Sibiř

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Anna Herbichová
Dívky, které přežily Sibiř – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2022

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

Obsah

Prolog	5
JANINA. DOBROVOLNICE NA SIBIŘ	7
STEFANIA. Z VILNIUSU DO LÁGRU	33
DANUTA. LÁSKA V ISFAHÁNU	65
ALINA. ROPNÁ DĚDIČKA	87
NATALIA. SVATBA VE VORKUTĚ	111
DANUTA. ANDERSOVA PECKA	137
WERONIKA. V ŘADÁCH PROKLETÝCH VOJÁKŮ	157
GRAŻYNA. MEZI SIBIŘSKÝMI VLKY	181
BARBARA. DÍVKA ZE LVOVA	203
ZDZISŁAWA. S MILÝM PŘES TAJGU	227
Zdroje fotografií	255

Tetě, která prošla osmi sovětskými vězeními,
aby zemřela na tyfus v Teheránu.

Prolog

Hrdina nemusí bojovat se zbraní v ruce. Nemusí to být voják. Hrdinou může být žena, jejíž jedinou zbraní je silná vůle a odhodlání. Dokladem toho mohou být osudy Polek, které se za druhé světové války ocitly na Sibiři. Ve dvou velkých vlnách deportací (v letech 1939–1941 a po roce 1944) jich bylo do nitra Sovětského svazu vyvezeno několik set tisíc.

Každý den vyhnanství byl bojem o přežití – o to svoje, svých dětí, mužů a rodičů. Ve smrtelném boji stály proti divoké sibiřské přírodě, hladu, nemocem a nejhoršímu nepříteli člověka, kterým byl druhý člověk. Pracovaly v kolchozech a dolech, trpěly ve věznicích NKVD a nelidských lágrech. Byly ponižované, bité a okrádané. V náručí jim umírali nejbližší. Nikdy to však nevzdaly. Jejich osudy jsou příběhy o pádu, naději a hrdinném boji korunovaném vítězstvím. Požádala jsem deset z nich, aby vyprávěly o svých dramatických osudech. Tady jsou jejich zповědi...

JANINA
DOBROVOLNICE NA SIBIŘ

Nejhorší věc ve vyhnanství? Hlad. Tomu, kdo ho nikdy nezažil, je to těžké vysvětlit. Stejně neuvěří a nepochopí. Když má člověk skutečný hlad, začíná připomínat zvíře. Všechny myšlenky a činnosti se soustředí pouze na jedno – na jídlo.

Po celou dobu pobytu v Kazachstánu, celých šest let, jsem balancovala na hranici smrti. Po celou dobu jsem nedohlédla na vlastní chodidla, tak moc jsem měla břicho opuchlé z hladu. Byla jsem celá oteklá. Živila jsem se tím, co se mi podařilo ukrást. Sověti měli takový zvyk, že jakmile obilí dozrálo a nestačili ho před zimou sklidit, celé pole zapálili. Na jaře, když začínal tát sníh, jsme se sestřičkou chodily hledat ta černá spáleniště. Sbíraly jsme napůl shnilé spálené klasy a jedly jsme pšenici nebo žito. Ve stepi jsme vyhledávaly seschlé zvířecí kosti a mršiny.

Hlad způsoboval hrozné nemoci. Dvakrát jsem prodělala tyfus, měla jsem úplavici a krvavý průjem. Měla jsem zánět slepého střeva. Kvůli nedostatku vitamínů a podvýživě jsem trpěla noční slepotou. Jakmile zapadlo slunce, přestávala jsem vidět. Zrak se mi vracel teprve za svítání. K tomu kurděje. Ta nemoc napadá buď zuby, nebo jde dovnitř, do kostí. V jednom i ve druhém případě člověk dříve či později umírá. U mě mělo toto onemocnění výjimečně drastický průběh, zarostla mi ústa. Místo nich jsem měla jeden velký strup. Nebyla jsem schopna jíst, mohla jsem jenom pít, a to slámkou. Vypadalo to, že už je konec. O žádné lékařské péči v našem kolchoze nemohla být řeč, zvláště pro polské vyhnance. Kdosi však mé sestře poradil, aby mě zavedla ke kováři.

Byl to odpudivě špinavý muž, který provozoval rozpadající se dílnu v zemi jance. Dlouho si mě prohlížel a cosi si mumlal pod nosem. Nakonec

vzal z podlahy špinavý hadr a namočil ho ve starém kbelíku. Kapalina, která se v něm nacházela, připomínala svou barvou a konzistencí bláto. Chytil mě za hlavu a vši silou mi ten hadr vtláčil do úst. Strachy jsem se pod sebe pokálela a vydešeně jsem vyla. Řekl, že další den máme přijít znova. Opakovalo se to třikrát nebo čtyřikrát. Nakonec strup po několika dnech odpadl, nebylo po něm ani památky.

Nevím, jak to vysvětlit, ale ten starý kovář mě vyléčil. Přežila jsem, aspoň zatím. Smrt ve vyhnanství totiž číhala na každém kroku.

Procházky s otcem

Narodila jsem se v roce 1930 na statku Kožany poblíž města Białystok. Nedaleko tekla řeka Narew. Dětství jsem měla veselé, ale bohužel příliš krátké.

Dnes se často píše, že před válkou byly vztahy mezi zemany a vesnicí idylické. V Kožanech tomu bylo trochu jinak. Sedláci neměli otce rádi, protože byl přísný a nikdy se s nimi netahal po soudech. Četné spory vyřizoval sám, a to velmi rozhodně.

Jinak to bylo s mámou. Vesničané ji přímo milovali. Když byl někdo z nich nemocný nebo se přihodilo jiné neštěstí, máma dělala vše, aby jim pomohla. Domnívala se, že jsme povinni o ně pečovat.

A jak to bylo s námi? Otec nám samozřejmě zakázal stýkat se s dětmi pracovníků na statku, ale jakmile někam odjel, okamžitě jsme se sestrou běžely k obydlí čeledi, které se nacházelo poblíž, a celé hodiny jsme si hrály se zdejšími dětmi.

Od narození jsem bývala velmi nemocná, proto mě rodiče neposlali do školy. Vychovatelka mě učila doma. Byla jsem taky hrozný strašpytel. Bála jsem se všeho, co se hýbalo. Každého krocana, slepice, dokonce i sebemenšího zvířete. Bála jsem se také vstupovat do otcovy pracovny, protože byla celá ověšená zbraněmi. Nejhorší však bylo to, že jsem cítila strach z koní! A přece se tehdy všude jezdilo bryčkou nebo povozem. Otec si koupil auto až těsně před válkou.

*Rodina Szrodeckých na svém statku v Kożanech u Białystoku v roce 1914.
Na snímku první zprava stojí Jerzy, Janin otec, pak jeho rodiče Stefan a Maria,
dcera knížete Karola Giedroyce, a jeho sestry Maria a Melania.*

Otec, aby mě tomu strachu odnaučil, se rozhodl aplikovat dosti specifickou léčbu. Dnes by to jistě psychology vyděsilo. Bral mě na večerní procházky po lese. Šel s loveckou puškou a čas od času znenadání vystřelil do vzduchu. Efekty této terapie byly mizerné, bála jsem se ještě víc. Teprve po letech se mi otec přiznal, že ty naše procházky měly také praktický účel. Vesničané totiž v našem lese tajně káceli a kradli dřevo. Ozvěny výstřelů je zastrašovaly.

O rok starší sestra Ala byla mým naprostým opakem. Chovala se trochu jako chlapec. Běhala po pastvinách, jezdila na koni bez sedla, provokovala různými neplechami. Měla svou loveckou pušku, z níž střílela na vrabce. Otec ji miloval. A všechny ty její dovednosti se nám později velice hodily ve vyhnanství.

Rodiče často přijímali návštěvy. Organizovali bály a hony. Vztahy se sousedním zemanským statkem jsme však neudržovali. Žila v něm otcova

sestra, která se provdala za jistého majora se silně endeckými¹ názory. Ten člověk Piłsudského jednoduše nesnášel. Než začal číst noviny, jeho syn je musel prohlédnout a zkontrolovat, jestli tam náhodou není něco o maršálkovi, „aby se papínek nerozčílil“. Můj otec byl zase zapřisáhlý pilsudčík. Oba muži se nemohli vystát.

Babička z otcovy strany byla dcerou knížete Karola Giedroyce. Otcovy sestry kvůli tomu nosily ve společnosti nosánek nahoru a na otcovo manželství s obyčejnou šlechticnou se dívaly spatra. Máma byla však velice krásná a tety hašteřivé.

Rodiče se do sebe zamilovali na první pohled. Otec uviděl matku během honů a už ji nepustil. Myslím, že spolu byli šťastni.

Deportace

Otec byl válečný invalida. V roce 1920 ho bolševik sekl šavlí do hlavy a prostřelil mu pravou ruku, do konce života ji nemohl zvednout, jen předpažit.

Když v roce 1939 vypukla válka, okamžitě se hlásil do armády. Nepřijali ho a on se vrátil do Kožan.

Okolí Białystoku obsadili nejprve Němci. Byli tu však velmi krátce. Viděla jsem je jenom jednou. Přijeli do našeho statku pro oves. Když chtěli zaplatit, otec peníze nepřijal. Pak se Němci stáhli. V důsledku paktu uzavřeného mezi třetí říší a Sovětským svazem připadla naše část Polska bolševikům.

Téměř okamžitě se objevili u nás na statku. Pamatuju si, že se na dvoře usadila celá dělostřelecká baterie a tanky. Motalo se kolem nich mnoho otrhaných a zubožených Kalmyků. To byli vojáci „nepřemožitelné a osvoboditelské“ Rudé armády. Poprvé v životě jsem viděla, jak si muž nabral vodu do úst, vyplivl ji do dlaní a umyl si jí obličej. Také jsem

1 Slovo vytvořené ze zkratky ND čili Národní demokracie, strany, která vyznávala jiné politické názory než Józef Piłsudski a jeho stoupenci (pilsudčíci; pozn. překladatelky).

viděla, jak pekli kuře – s peřím, vnitřnostmi, pařáty a hlavou. Nevěděli, že je musí nejprve oškubat.

Každý den u nás byly revize, statek se rozkrádal. Otec tušil, že může být zatčen. Nemýlil se. Nejprve strávil měsíc ve věznici v Bielsku Podlaském. Vrátil se k nám, ale brzy ho zavřeli už nadobro. Tentokrát v Minsku. Museli ho tam hrozně mučit, protože po nějaké době od jeho zatčení přišli na statek bolševici a ukázali nám dopis psaný jeho rukou. Znění bylo stručné: „Renio, odevzdej zbraň.“ Máma však doma nebyla, protože se se mnou skrývala v Bielsku. Příslušník NKVD tam zastihl jenom babičku, kterou na místě přemohl. Pak vešel do otcovy pracovny a sundal ze stěny zrcadlo. Vytáhl z něj nějaký seznam a dokument. Co to bylo? Nevím. Když jsem se na to otce po válce ptala, okamžitě rozhovor přerušil: „Drahé dítě, do té doby už se nevracejme.“

Nakonec se máma rozhodla, že se vrátíme domů. Bylo to v únoru 1940. Cestou jsme se setkaly s popem. Udiveně se zeptal, kam jdeme. Máma mu řekla, že do Kožan. Tehdy nám řekl, že dům je zapečetěn a babička s Alou odvezeny na Sibiř. Když jsem to uslyšela, polil mě studený pot. Máma musela prožívat skutečná muka, protože se jednalo o její milovanou dcerku a matku.

Rychle učinila dramatické rozhodnutí. Už měla dost skrývání, byla unavená, zoufalá a uštvaná. Rozhodla se to všechno utnout, nechtěla dopustit rozdělení rodiny. Šly jsme ke stanici, kde stály vagony s lidmi určenými k deportaci. Vlak hlídali ozbrojení hlídači. Zamířily jsme přímo k nim.

„*A vy kuda?*“

„Tam je moje matka a dcera. Chceme jet společně s nimi,“ odpověděla matka.

V tu chvíli jsme zaslechly Alin křik:

„Babičko, máma jde!“

Zahlédla nás skrz malé okénko ve vagonu. Bolševik se poškrábal na hlavě, prohlédl si nějaký seznam a zeptal se:

„*Tvoja familija?*“

Máma odpověděla a on nevěřicně zavrtěl hlavou:

„Durnaja Poljačka, sama na Sibir jedět.“

Otevřeli dveře a vstrčili nás dovnitř. Byly jsme spolu.

Ve stepích Kazachstánu

Vagon byl lidmi nacpaný jako sardinkami. Na pryčnách po jedné i druhé straně sedělo několik desítek lidí. Babičku a Alu jsme našly vmáčkнутé v koutě s malým zavazadlem. Nestačily toho moc sbalit, protože Sověti je nemilosrdně poháněli. Brzy jsme ucítily cuknutí. Vyjely jsme do neznáma. Tak začala naše muka.

Co nového lze o transportu ještě říct? To jsou přece všeobecně známé věci. Byla to jedna velká hrůza. Špína, vši a ustavičný mráz. Pro mě bylo nejvíce ponižující vykonávání fyziologických potřeb. Jako toaleta nám měla sloužit obyčejná díra vyříznutá v podlaze uprostřed vagonu. Bez paravánu, ani jakékoli zástěny. Pro ženy a dívky to bylo nesmírně trapné. Děti obecně všechno snášely špatně. Nechápaly, co se děje.

Pamatuju si, že den nebo dva před koncem cesty mezi námi propukla panika. Souvisela s fámou, že nás chtějí všechny zavraždit, zastřelit. Začalo to tím, že Sověti vlak najednou zastavili a odvedli do lesa lidi ze tří nebo čtyř vagonů. Míjely hodiny a oni se nevraceli.

Po určité době tam zahnali i nás. V lese se nacházela budova, v níž jsme se museli vysvléknout do naha. Tehdy jsem poprvé v životě viděla nahé lidi. Ženy si jednou rukou zakrývaly prsa a druhou rozkrok. Muži se také pokoušeli zakrýt. Všichni se snažili se na sebe nedívat, byli v šílených rozpacích. V polské kultuře bylo něco podobného nemyslitelné. K naší obrovské úlevě se ukázalo, že ta budova je ruská baňa. Muži byli nakonec odděleni od žen a nás odvedli se umýt. Každý dostal malý kousíček mýdla, který pak bylo nutné předat dál. Ačkoliv jsme všechno vykonávali v neobvykle primitivních podmínkách, je třeba uznat, že po měsíci stráveném na cestě byla tato koupel velice příjemná. Když jsme byli hotovi, čekalo na nás oblečení vypařené od vší. Stále ještě horké.

Následující den jsme stanuli v širém poli. Všechny vyhnali z vlaku. Byly nás tisíce, aspoň tak to mně, malému dítěti, připadalo. Stáli jsme v pusté stepi. Panovalo naprosté ticho, nikdo nemluvil. Je možné, aby tady byl konec naší cesty?

„No, teď si můžete utíkat do toho svého Polska,“ zasmál se jeden bolševik.

Jiný dodal:

„Buděš žít, poka nepřodochněš.“

Tak jsme se dozvěděli, že nás odvezli do Kazachstánu.

Všechny nás několik hodin drželi pod širým nebem. Teprve za soumraku přijela auta. Byly to otevřené nákladáky. Strážci se na nás vrhli a začali nás do těch aut cpát silou. Máma nás křečovitě držela u sebe a jenom díky tomu jsme se nerozdělili. V tom všem zmatku a tlačení jsme však přišly o polovinu zavazadel.

Ne všechny rodiny měly takové štěstí. Na naší korbě se ocitla dvojice malých dětí – holčička měla pět let a chlapec osm. Strašně plakaly a volaly „Mami, mami!“. Při nastupování se od matky oddělily. Moje máma ty děti přitiskla k sobě a držela je. Nakonec za vzlykotu usnuly.

Nad ránem jsme dojeli do kolchozu, v němž jsme se měli usadit. Jmenoval se Novodvorovka. Postavili nás na velké prostranství, kde k nám promluvil vedoucí kolchozu. Řekl, že si sami musíme najít nějaký kout k přenocování. Kolchozníci souhlasili, že nás přijmou výměnou za oblečení. Dali nám na spaní slámu, v níž se hemžily štěnice a myši.

Po celou dobu s námi byla dvojice malých dětí z nákladního auta. Příběh té rodiny byl velmi tragický. Jejich matka prošla půl Kazachstánu, než se k nám nakonec dostala. Byla tak vyčerpaná, že zanedlouho zemřela. Pak jedno po druhém umřely hladu její děti. Pochovali jsme je vedle sebe v cizí, sovětské zemi. Podobných polských hrobů tam zůstaly tisíce.

V jednom z nich odpočívá moje babička. Zemřela několik týdnů po našem příjezdu. Ta strašlivá cesta a následně podmínky panující v kolchoze ji vyčerpaly. Bylo to nad její síly. Babiččina smrt pro nás znamenala hroznou ránu... Ztratily jsme jednu z nejbližších osob. A to byl teprve začátek.

Janini rodiče se do sebe zamilovali na první pohled. Setkali se na honu a Jerzy už svou vyvolenou nespustil z očí. Na snímku Irena, rozená Wyrzykowská, a Jerzy Szrodecki; rok 1929.

Mámu zahnali do práce spolu s dalšími vyhnanci. Musela vytrhávat plevel z cesty a z příkopů táhnoucích se po obou jejích stranách. Denní norma: pětáctyřicet metrů. Ani kůň by nedokázal tolik udělat. Zvláště když parno v létě doslova sálalo. A o žádném stínu nemohla být řeč. Byla to pustá, sluncem rozpraskaná step.

Máma chodila do práce za svítání, ale i tak do večera nebyla schopna splnit normu. Za trest jí snižovali už i tak mizerný potravinový příděl. Pamatuji si, jak jsem za ní jednou přiběhla do práce. Vypadala hrozně. Vlasy se jí lepily na tvář špinavou od prašné cesty. Měla popraskaná ústa, sotva se ploužila. Nebyla zvyklá na tak těžkou fyzickou práci, byla to jemná žena zemanského statku. Ta práce pro ni představovala skutečná muka. Bylo těžké se na ni dívat.

Ve stepi, když je horko, se zdá, že se tráva vlní. Často se v takových chvílích objevuje fata morgana. Jednoho dne jsem na horizontu uviděla

malou skvrnu. Nejprve jsem si myslela, že je to iluze, ale brzy se ukázalo, že se ke mně blíží vůz. Seděl na něm nějaký divoký Kazach. Když mě zahlédl, začal křičet, že mě sveze, a pohnal koně. Zmocnil se mě smrtelný děs, máma mi totiž vyprávěla, že Kazaši unášejí polské děti. Začala jsem šíleně ječet. Po stepi se zřejmě hlas nese dobře, protože mě uslyšel otec kněze z naší farnosti, který byl deportován společně s námi. Ten muž měl jenom jednu ruku a bolševici mu dovolili čistit cestu blízko našeho kolchozu. On mě zachránil. Z dálky celou scénu zpozoroval, začal křičet a běžel mým směrem, přitom mával lopatou. Kazach se polekal, obrátil koně a rozplynul se ve stepi. A já jsem se dlouho po tomto incidentu nemohla vzpamatovat.

V Zeleném háji

Máma se dozvěděla, že ve vesnici Zeljonyj Gaj („Zelený háj“) žijí naši známí, manželé Mazurovi. Pan Mazur byl řídícím školy v Bogdankách, do které chodila Ala. Máma se rozhodla se tam přestěhovat. Nevím, jak se jí to podařilo zařídit, ale dostala povolení.

Navzdory názvu v Zeljoném Gaju nerostla skoro žádná zeleň. Byla to ta stejná step s nějakými zakrslými suchými keři. Byl to samozřejmě kolchoz. Co je zajímavé, obývali ho Poláci deportovaní do Kazachstánu ve třicátých letech. Pocházeli z tak zvané Marchlewszczyzny, tedy polské autonomní správní jednotky v sovětské Ukrajině. Tuto oblast však bolševici zrušili a mnoho zdejších obyvatel vyvraždili nebo deportovali do hloubi Sovětského svazu.

Máma pro nás našla kout v bytě u lázní. Ve dvou místnostech tam vegetovalo osmatřicet lidí. A ještě my. Měly jsme s sebou nočník, který babička vzala z Polska. Bílý s modrým okrajem. Máma ho na noc vystrčila ven a další ráno už tam nebyl. Někdo ho ukradl.

V Sovětském svazu kvetla nebyvalá zlodějna, která byla důsledkem nouze panující v tomto „ráji dělníků a rolníků“. Lidé žili v primitivních podmínkách, věčně hladoví, bez zajištění i těch nejzákladnějších potřeb.

Nic nebylo k dostání. Pro nás, příchozí ze Západu, to bylo udivující. Jak je možné takto žít? Rychle jsme se však přesvědčili, že to lze.

V ohništi vytvořeném ze dvou cihel ze slámy a hlíny, tedy z tak zvaných vepřovic, kterým se tam říkalo *saman*, se topilo suchým trusem. Sbíraly jsme ho ve stepi.

Jednoho dne jsme si vypůjčily vozík, abychom mohly nasbírat větší zásobu trusu – kizjaku. Když už jsme se vracely domů, máma se začala chvět. Byla slabá. Nemohla jít dál. Řekla, že si musí na chvíli lehnout, protože ji velice rozbolela hlava. Vzaly jsme ji s Alou pod paže a jakýmsi zázrakem přivedly zpátky do Zeljoného Gaju.

Už se neprobrala. Po třech dnech zemřela v posteli. Měla třicet jedna let.

Nenacházím slov, která by mohla popsat to, co se ve mně tehdy dělo... Byla jsem jako v transu, otřásal mnou pronikavý nářek. Nemohla jsem tomu uvěřit. Prosila jsem Boha, aby to byl jenom zlý sen. Aby maminka vstala, objala nás, řekla, že je všechno v pořádku... Že se z toho spolu dostaneme, vrátíme se domů. Že všechno dobře dopadne, jako v pohádkách, které nám vyprávěla.

Mámu jsme pochovaly ve stepi mezi pasoucími se kravami. Přikryly jsme ji slunečnicemi, které rostly nedaleko. Bylo mi něco přes deset let, když jsem ztratila milovanou matku... Byla pro mě vším. Zůstaly jsme teď se sestrou ve velké nepřátelské zemi samy.

V osmdesátých letech odjela Ala do Kazachstánu, aby na hrobě naší matky postavila náhrobek. Tehdy už jsem žila v Anglii. Zrovna jsem byla na návštěvě a vyprávěla jsem o tom několika přátelům.

„Obdivuju Alu, že se na něco takového zmohla,“ povídám. „Já bych se tam nikdy nemohla vrátit. Za nic na světě bych do Zeljoného Gaju znova nejela.“

Jeden ze známých, když ten název uslyšel, zbledl a přidal se k hovoru.

„O čem to mluvíš? Jaký Zeljonyj Gaj? Kdo jsi?“

Znal mě jako Janinu Kwiatkowskou, příjmením mého muže.

„Jak ses jmenovala za svobodna?“ vyptával se.

Když jsem odpověděla, že Szrodecká, zbledl ještě více. Ukázalo se, že on byl taky (jako sedmnáctiletý chlapec) deportován do Zeljoného Gaju.

A právě on byl určen k pochování mé matky. Aby jí udělal rakev, vytrhl ze stropu našeho bytu u baně několik desek... A teď, po čtyřiceti letech, jsme se setkali za takovýchto okolností.

Setkání s mámou

Krátce po matčině smrti začlenili všechny Poláky do trudarmii.² Byly to zvláštní pracovní skupiny, které se vytvářely po vypuknutí války mezi Německem a Sovětským svazem. Byl už rok 1941.

Byly jsme moc malé, abychom v těchto skupinách sloužily. A kromě toho jsme neměly žádnou péči, protože manželé Mazurovi zemřeli vyčerpáním krátce po matce. Rozhodnutí Sovětů mohlo být jenom jediné: sirotčinec. Dostaly jsme se do blízkého ústavu pro sirotky. I na sovětské podmínky tam panovala přímo šokující bída. A kromě toho nás šikanovali. Například jídlo se podávalo v kotlích. Nejprve jedly jiné děti a nás, „nepřátele lidu“, pustili až na samém konci, kdy už na dně zůstaly jenom nuzné řídké zbytky.

Když Ala dosáhla dvanácti let, rozhodla se, že musíme žít samy. Utekly jsme a vrátily se do našeho kolchozu. Vybraly jsme si opuštěnou zemljanku. Naš nový domov měl střechu vyrobenou ze slunečnic, klacků, slámy a bláta. Po každém dešti se musela znova uplácet. V létě to tak hrozné nebylo, ale když přišla zima, hrozně jsme mrzly. Udusanou podlahu jsme čistily hnojivem, protože jsme věřily, že tak zahubíme všechny štěnice. Nepomáhalo to. Večer se na nás sypaly ze stropu. A k tomu všemu po nás běhaly myši a potkani. Umíraly jsme hladu a já jsem začala být hrozně nemocná. Právě tehdy jsem dostala ty hrozné kurděje a mou tvář pokryly velké strupy. Bože, čím jsme si tehdy prošly. Je až s podivem, že malé holčičky mohly být tak odolné!

2 *Trudarmia (z rus. trudovaja armija) – pracovní armáda. Jednalo se o pracovní skupiny, do nichž byli nuceně nasazováni muži i ženy ve věku 15–60 let. Podléhaly vojenské správě, pracovníci byli umísťováni do táborů nebo kasáren. Po konci války byly skupiny rozpuštěny (pozn. překladatelky).*

Abychom přežily, snažily jsme si nějak vydělávat. Pár kilometrů od Zeljoného Gaju bylo slané jezero Balchaš. Půjčily jsme si vozík a ve dvou kotlích jsme z něho přivezly dvanáct věder vody. Vodu jsme vyvařily, a tak jsme získaly trochu soli.

Cestou k jezeru jsme musely minout kazašský čambul. Sověti jeho obyvatelům přikázali chovat prasata. Nevěděli, nebo jim to bylo jedno, že pro Kazachy je vepř nečisté zvíře. V důsledku toho ta zvířata pochcípala, protože se jich nikdo nemohl dotknout ani je nakrmit. Strašně kvíkala hlady. Ten kvikot nás dlouho pronásledoval. Byla to typická ukázka tamního hospodaření.

Při pohledu na jezero se tajil dech. Slunce vysoko, nebe bez mráčku, step až po obzor. A klidná, ničím nerušená vodní hladina. Syté, intenzivní barvy. Vysvlékly jsme se do naha a skočily do vody. Položily jsme se na hladinu a jenom ležely, bez pohybu rukou a nohou. Výtlak vody byl stejný jako v Mrtvém moři. Když jsme vycházely na břeh, byly jsme celé bílé. Neměly jsme se jak umýt, ale všechny strupy, ranky a rozjitřené vředy, kterých jsme na sobě měly spoustu, ta sůl dokonale vyčistila.

Mezitím došlo k podepsání dohody Sikorski-Majskij a Sověti pro Poláky ohlásili amnestii. Propustili našeho otce, který (jak jsme se dozvěděly až později) byl deportován do Tobolska na Sibiři. V Andersově armádě otec potkal člověka, který spolu s námi pracoval v kolchoze. Od něj se dozvěděl o matčině smrti a našem osudu.

Otec nám poslal dopis a tři sta rublů, abychom měly peníze na cestu za ním. Místní správa nám však oznámila, že pokud chceme ty peníze dostat, musíme... zaplatit osm rublů. Takovou částku jsme samozřejmě neměly. Proto nám nic nedali a řekli, že teď nás teprve budou opravdu hlídat. Byli to bezohlední, nelítostní lidé.

Po tomto jednom dopise se kontakt s otcem přerušil, domnívaly jsme se, že zemřel. O armádě generála Władysława Anderse jsme nic nevěděly, ani o tom, že ze Sovětského svazu odvedl přes sto dvacet tisíc Poláků,

Janina a Ala se teprve po návratu do Polska dozvěděly, že jejich otec přežil vyhnanství a odešel ze SSSR s Andersovou armádou. Na snímku Jerzy Szrodecki v Egyptě, rok 1942.

včetně našeho otce. Dál jsme žily v kolchozu. Strávily jsme tam ještě čtyři šíleně hladové roky.

Proščaj Rossija

Abychom přežily, musely jsme žebrať. Chodila jsem od zemljanky k zemljance s jedním rublem, který nám zůstal, v naději, že mi snad někdo prodá něco k jídlu. Všichni věděli, že umíráme hlady. Někdo dal brambor, někdo kůrku chleba a jiný zase kopanec. Ten rubl nám zůstal a dnes se nachází ve sbírce Polského institutu a Sikorského muzea v Londýně.

Zapamatovala jsem si jednu scénu: vcházím do další zemljanky, promrzlá a unavená, nahlížím dovnitř a vidím, jak nějaká bába v našem nočníku vaří mléko. V tom stejném nočníku s bleděmodrým lemováním, který nám během první noci v Zeljoném Gaju ukradli. A já, ten velký strašpytel, jsem o náš nočník svedla skutečný boj. Mléko se rozlilo, ale já jsem z toho boje vyšla vítězně s nočníkem v ruce. Jinak jsem ani jednat nemohla, protože kdybych si šla stěžovat vedení kolchozu, nehnuli by prstem.

Nočník nám bohužel k ničemu moc nebyl, když jsme neměly nic k jídlu. Nakonec jsme došly k závěru, že další zimu v Sovětském svazu nepřežijeme. Neměly jsme žádné oblečení, zásoby, nic na prodej. V takové situaci jsem šla do služby k jedné Polce. Byl to neobvyklý příběh. Ta paní se jmenovala Frania a její matka... ji prodala účetnímu místního kolchozu. Výměnou za to jí zařídil povolení k návratu do Polska s mladšími dětmi. Ten muž se s Franiou oženil a ona porodila dítě. Já jsem se teď o to dítě měla starat. Malý chlapeček celou dobu plakal, a já, protože jsem sama byla dítě, jsem netušila, co mám v dané situaci dělat. Ženy z vesnice mi poradily, že mu mám svařit mák. Pak určitě rychle usne. Kromě toho jsem se věnovala kuchyni, nosila jsem vodu ze vzdálené studny, uklízela u dobytku a taky v domácnosti.

Paní Frania měla dvě krávy a jedno prase. Na sovětské poměry se ta rodina měla výborně. Franjin manžel si mohl odepsat z kolchozu

všechno, co chtěl. Chléb, med, maso. Kromě toho rodina žila v domku (ne v zemljance), který sestával ze dvou pokojů a kuchyně. Byla to rudá aristokracie.

Paní Frania si přede mnou hrála na velkou dámu. Chovala se ke mně špatně. Spala jsem na nepohodlném tvrdém kufru, chodila jsem bosky, bez teplého oblečení. Nakonec jsem se na jaře rozhodla odejít. Vrátila jsem se k sestře do Zeljoného Gaju.

S Poláky to vůbec bývalo různé. Jedni byli vůči sobě velmi solidární, jiní se chovali hrozně. Vyhnanství v lidech zesilovalo ty nejhorší vlastnosti. Jednou jsme se vypravily k Polce, která se věnovala distribuci balíčků z UNRRY, humanitární pomoci ze Západu. Tyto balíčky byly určeny pro Poláky v nouzi. Tedy pro nás. Když jsme po mnohakilometrovém pochodu konečně zaklepaly u jejích dveří, zaslechly jsme ochraptělé „Co je?“. Vysvětlily jsme, že jsme polští sirotci, kteří nemají žádné oblečení, křikla na nás „Jděte pryč, žebračky!“ a zapráskla nám dveře před nosem. Vrátily jsme se s prázdnou.

Pak jsme obě ty ženy – Franiu a ženu od balíčků – potkaly ve vlaku do Polska. Tehdy se vysvětlilo, proč jsme nedostaly oblečení. Ta žena s sebou vezla celá zavazadla nacpaná šatstvem z amerických balíčků. Ala to nevydržela a před celým vagonem ji zkompromitovala. Taký oběma řekla, co si o nich myslí. Pak se Frania Ale v Białystoku vyhýbala širokým obloukem. Usadila se tam s dítětem a svým sovětským mužem, kterého do Polska propašovala v bedně. On, jako Rus, neměl povolení k výjezdu.

Z deště pod okap

Naše vesnice byla odříznutá od světa, ani jsme nevěděli, že válka skončila. Jaké bylo naše překvapení, když do naší zemljanky jednoho dne vlezl úředník a řekl, abychom si sbalily věci:

„Vraťte se do Polska!“

Samozřejmě nebylo co balit, protože jsme neměly doslova nic, kromě nočníku a naší králičí samice. Jmenovala se Kluska. Žila v malé noře

pod naším brlohem a dělily jsme se s ní o naše nuzné jídlo. A když přišly dny, kdy jsme hladověly, Kluska ze své nory nevystřčila čumák. Byla moc chytrá a bála se, že ji sníme. Samozřejmě by se to nestalo. Považovaly jsme ji za člena rodiny, ale musely jsme ji tam nechat. Jistě ji další den po našem odjezdu sežrali kolchozníci. Na zpáteční cestu jsme s sebou vzaly jen nočník.

Když jsme odjížděly, celý kolchoz šel za naším vozem, všichni hlasitě plakali. Samozřejmě že ne proto, že nás měli tak rádi. Plakali žalem, že my jedeme vstříc svobodě a oni tam musejí zůstat.

Bolševici nás odvezli na stanici, kde už bylo mnoho Poláků. Visely na ní vedle sebe sovětská a polská vlajka. Krátce před odjezdem přijel na velbloudu nějaký Kazach a přivezl s sebou křičící nemluvně. Řekl, že je to polské dítě, jehož matka zemřela při porodu, a on se rozhodl jej přivést a předat. Okamžitě se ho někdo ujal.

Nakrmili nás a brzy naložili do vlaku. Když jsme vyjeli, seděla jsem ve dveřích s nohama visícíma ven a zpívala jsem *Proščaj Rossija* („Sbohem, Rusko“). Psal se rok 1946. Vracela jsem se domů po šesti letech hrůzostrašných zážitků.

Do Brestu jsme jeli tři týdny. Dlouho jsme stáli na bočních kolejích a pouštěli vojenské vlaky. Jako obvykle v Rusku – naprostý binec. Například oznámili, že budeme stát pět hodin, a vlak odjel už za čtvrt hodiny. Lidé, kteří vyšli hledat jídlo, museli soupravu vyděšeně dohánět. Jedna žena běžela za vlakem, v němž zůstaly její děti, a když chtěla naskočit, spadla do kolejiště. Kola jí uřízla obě nohy. My jsme se držely vlaku, raději zhyneme hladu než zůstat v Sovětském svazu.

Uvítání ve vlasti bylo hrozné. Na druhé straně Bugu, na území lidového Polska, na nástupištích vířily davy vzteklých našťvaných lidí. Všichni chtěli jet na Západ. Samozřejmě že se vrhli na náš vlak, ale tam je nepustili. Kdosi jim řekl, že to jsou Poláci vracející se ze Sibiře. Tehdy jsem zaslechla následující slova:

„A proč tam nepozdechali?“

Tak nás přivítala vlast v novém, komunistickém kabátě. Od nějakého Poláka, jemuž se podařilo dostat se do našeho vagonu, jsme se dozvěděli,

Janina se vracela do komunistického Polska zničeného válkou. Její rodný dům se proměnil v jednotné zemědělské družstvo. Brzy se usadila v Białystoku, kde složila maturitu a zahájila studium medicíny. Na snímku Janina, 50. léta.

že Polsko nejenže přišlo o svá východní území, ale ještě k tomu se nachází pod sovětskou okupací. To pro nás byl skutečný šok. Chtěli jsme do vlasti utéct před bolševiky, a oni už tam byli.

Odvezli nás do Varšavy. Strašný pohled: místo města hromada ruin. Když jsme stály na nádraží, přišla k nám žena prodávající housky. Musela jsem vypadat hrozně, protože ode mě nechtěla peníze. Poprvé po šesti letech jsem jedla bílou housku. Bylo to první lidské gesto, s nímž jsem se po velmi dlouhé době setkala.

Z Varšavy jsme odjely do Białystoku. Ala mě nechala na nádraží, které bylo jedním velkým zbořeništěm, a sama šla hledat tetu Melu žijící ve městě. Posadila jsem se u zdi na holou zem, vedle sebe postavila náš zachráněný nočník, vši po mně lezly, byla jsem špinavá a otrhaná. Přišel ke mně neznámý muž a pod paží měl jakýsi balíček.

„Co tady děláš, dítě?“

„Ždu,“ řekla jsem rusky.

„Odkud jsi?“

„Z Kazachstánu,“ odpověděla jsem.

„A kde je máma?“ ptal se dál.

„Umerla.“

Rozuměla jsem všemu, co mi říkal, ale nedokázala jsem odpovídat polsky. Zapomněla jsem rodný jazyk. Muž vedle mě položil balíček a odešel. Uvnitř byly boty, nejkrásnější pod sluncem. Černé, na klínku. Bohužel o číslo menší. Mohla jsem si je nazout, až když mi opuchlé nohy splaskly. Byl to ten nejhezčí dárek, který jsem za celý život dostala.

Brzy přišla Ala s Hankou, dcerou tety Mely. Měla na sobě uniformu a klobouček. Bála se ke mně přistoupit, zřejmě se nechtěla zašpinit. Snad se štitila vši? Nemohla jsem jí to později zapomenout. Když už jsem se naučila polsky, vyplísnila jsem Hanku za to, že mi tehdy mohla říct aspoň „dobrý den“.

Jim se také žilo těžko. Teta před válkou dokončila Sorbonu, uměla hezky hrát na klavír. Teď pracovala v jídelně. Nosila domů zbytky cizích obědů. Měla muže v táboře Starobělsk, který se zázrakem vyhnul vraždění v Charkově. Vrátil se ze zajetí domů, ale záhy zemřel na tuberkulózu.